

Régészeti kutatások a telekfalvi református templomban

Ha az éveket manapság valamely fontos, jellegzetes eseményről neveznénk el, akkor az udvarhelyi régészek a tavalyi, 2007-es évről biztosan a „telekfalvi” jelzöt javasolnák. Régészeti naptárunkban Telekfalva elsősorban az itt végzett kutatás hosszúsága miatt tűnik ki. Kezdetben ugyanis mindössze egy kisebb barlangkutatást terveztünk az Órhegy alatti barlangrendszerben a tavasz végére, ám már ennek ideje alatt napirendre lett tűzve egy régészeti „körültekintés” a felújítás alatt álló református templomban. A földmunkálatok elkezdése idején még úgy tűnt, hogy két hét alatt elvégezzük a felszínre bukkant, mait megelőző kis templom leletmentő feltárását, hogy aztán – kisebb idejű megszakításokkal – mégis ott ragadjunk az ősz beköszöntéig Telekfalván. A munka elhúzódását a körülményes munkafolyamatok, a szakemberhiány és az időjárási viszonyok egyaránt befolyásolták. A kezdetben ideális terepnek mutatkozó templomtér egyre mostohábbnak ígérkezett, ugyanis a hosszú nyári napokon a sötét, huzatos templomból kába vakondokként bújtunk ki a napvilágra, a nagyobb esőzések idején pedig „harmad fokú árvízkielégítést” vezettünk be az oldalról és alulról betörő víz miatt. Ősz felé már nem illett azzal tréfálni, hogy „még ránk dőlhet a templom...”, és naponta eszünkbe jutott az ásatás kezdetén optimistán beharangozott „itt az esőtől végre nyugodtan dolgozhatunk” régész-tévedésünk.... Mindezek bevezetőként, annak illusztrálására, hogy egy régészeti

munka időbeli elvégzése kezdetben milyen nehezen becsülhető fel, és szinte minden esetben tartogat meglepetéseket.

A helyszínen töltött három hónap alatt feltártuk a teljes templombelsőt, melynek során nem kizárólag a templom építéstörténetére vonatkozóan nyertünk fontos adatokat, hanem értékes településtörténeti ismeretekhez is jutottunk. A templom építését megelőző, kora népvándorláskori objektumok, illetve leletek kerültek elő. A régészeti szakirodalomban Marosszentanna-kultúrkör (a régészet egy leletanyag-csoportot gyakran felfedezési helye után nevez meg) „fedőnév” alatt ismert germán eredetű gót népesség három földbe mélyített, oszlopos szerkezetű lakóháza került feltárássra. Sarkaikban kőből rakott tűzhelyekkel, betöltésükből a korszakhoz köthető edénytöredékek, fenőkövek, valamint egy lándzsa maradványa került elő.

A templom nyugati végében egy félig földbe ásott avar kori lakóház alapgyödre került felszínre, szintén cölöpös szerkezettel, melyet rövid használat után megújítottak. A betöltéséből előkerült szegényes leletanyagot patics, állatsontok, valamint kerámiaedények töredékei teszik ki, ezek a VII-VIII. századra keltezhetők.

Az alig több mint 90 négyzetmétert kitevő templomtérben – a népvándorlás kori objektumok mellett – egy keletelt, sokszögzáródású, támpilléres, kis méretű templomot tártunk fel (feltehetően a helyi emlékezetben fennmaradt „káporna” maradványait), valamint 69 temetkezést, me-

Réz pecsétgyűrű

lyek nagy része nyugat-kelet tájolású volt. A gótikus alaprajzi formát mutató templom és a keletre néző temetkezések sokáig azt a hitet keltették bennünk, hogy egy késő középkori katolikus istenháza maradványait kutatjuk, de mint utólag kiderült, egészen tévesen ítéltük meg a helyzetet. Pedig hasonló tapasztalattal már rendelkezünk, hiszen 2006-ban a bikafalvi templom keletelt, gótikus jegyeket hordozó alapfalait szintén középkori eredetűnek véltük kezdetben. A katolikus hagyományok olyannyira fennmaradtak a kutatott XVII. századi református templomok építéskor, hogy azok nemcsak tájolásban és alaprajzi formában követték a középkori példákat, hanem belső térképészen is, a szentély és a hajó közé diadalívet építve. Bikafalva esetében azonban hamar kiderült, hogy pusztán az alaprajzi, építészeti forma továbbéléséről van szó, ugyanis nem találtunk a templombelsőben egyetlen temetkezést sem. Nem így történt ez Telekfalván. A mintegy 11 m hosszúságú templomteret majdnem középen választotta ketté a diadalív, szentélyre és hajórészre osztva azt, amelyek funkcionalitása, legalábbis a temetkezési szokásokat illetően, olyannyira követte a katolikus hagyományokat, hogy a templom keleti felében, a „szentélyben” alig találtunk temetkezéseket, míg a nyugati részen egymást érték a sírok.

A nyugat-kelet (keletelt) tájolás mellett előfordultak észak-dél és kelet-nyugat tájolású temetkezések is, amelyek jól mutatják, hogy ez a temetkezési gyakorlat – szemben a katolikus kánonnal – már nem volt szigorú egyházi szabályzathoz kötve, és mindössze egy sajátos helyi hagyomány továbbélése volt a keletelt temetkezési szokás. Vallási, felekezeti hovatartozástól függetlenül nehezen megmagyarázhatónak tűnt a feltárt temetkezések korcsoportjainak aránytalan megoszlása, ugyanis ezek jelentős része újszülött, vagy gyerektemetkezés volt, és mindössze

Telekfalva: látkép

A telekfalvi templom régészeti feltárásának összesítő alaprajza

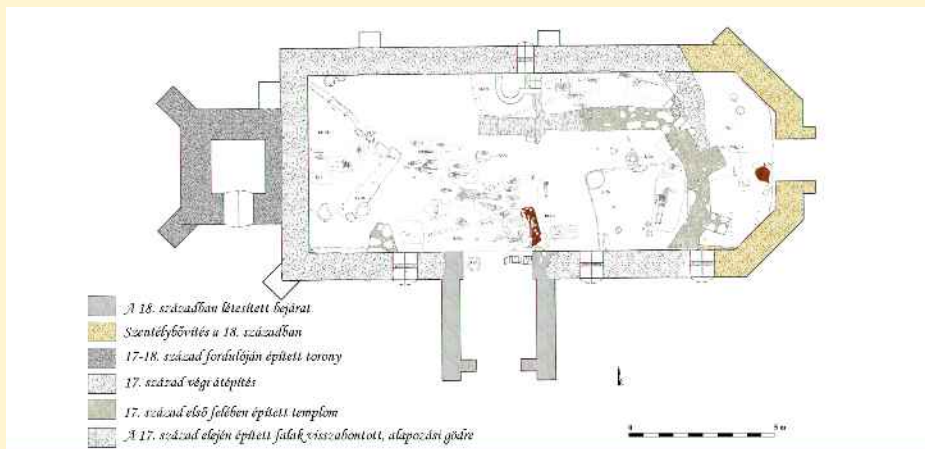
sze két felnőtt földi maradványait tártuk fel. Gyereketemetkezések a sokszögzáródású templomon kívül is kerültek napvilágra, a falaktól északra és nyugatra, így ezek száma jóval nagyobb lehetett az általunk feltártaknál, főleg ha szem előtt tartjuk azt, hogy a rátemetkezések és templomátépítések során számos sír elpusztult. Figyelembe véve, hogy a sokszögzáródású templomot alig több, mint fél évszázadon keresztül használták temetkezési céllal, és tudva azt, hogy Telekfalván az 1614-es lustra összeírásának idejében 41 családfő élt, a 60 gyereketemetkezés (a két felnőttet és a korábbi sírhorizonthoz tartozó temetkezéseket leszámítva) nem is tűnik nagyon magasnak, ugyanis a korabeli forrásokból jól tudjuk, hogy a gyerekehalandóság nagyon magas volt. Ugyanakkor gyakorlati okai is lehetnek a „rendellenes” temetkezési szokásnak. A kis templomtérbe felnőtteket kevésbé volt célszerű temetni, ők, mint egyes megfigyelések utaltak rá, a templom körül voltak elhantolva.

Az elhunytak nagy részét koporsóba temették el, számos esetben koporsószegeket, vagy koporsódeszák nyomait találtuk meg. Kevés számban, de akadnak olyan sírok is, melyeknél nyilvánvaló volt, hogy nem használtak koporsót, ezeknek a sírgödre lekerekített, teknős aljú volt. Számos esetben sikerült a koporsók szerkezetét illetően is megfigyeléseket tennünk. Több sír koporsójának nem volt alja, az elhunytat valamilyen szerves anyagra (pl. gyékény) fektették, melynek elszenesedett maradványait több helyen is megtaláltuk.

A kronológiai kérdések tisztázásában nagy segítségünkre voltak a túlvilági útravalóként sírba helyezett pénzérmék, melyeket általában az elhunytak jobb kezébe helyeztek. A 28. sírban talált II. Mátyás hamisított dénár (1616), az 50. és 54. sírokban feltárt Bethlen Gábor korabeli, 1623-ban kibocsátott széles garas, valamint 1625-ös, széles veretű dénár alapján az általunk feltárt temető rész csupán pár évtizednyi használatot sugall. Ezt támasztják alá az egyes sírokban megmaradt viseleti tárgyak is: a 30. és 33. számú

Bethlen Gábor 1623-as garasa

temetkezésekből előkerült fejdíszek, egy bőrré erősített, fémszállból sodort pártá, valamint egy aranyozott fonalból készített fejdísz. A leletek számát gyarapítja a 61. felnőtt sírban, az elhunyt ujján talált réz pecsétgyűrű is, amelynek kora az érmék által keltezett sírokkal vág össze.

Végeredményben több építkezési fázist sikerült elkülöníteni az ásatási megfigyelések alapján. Ezek közül az első a sokszögzáródású, támpilléres kis templom. Ennek pontosabb építési idejét a „szentély” keleti fala alá befutó – tehát a templom építését megelőző – S-65. számú sír melléklete, egy 1614-es lengyel pénzérme (III. Zsigmond lengyel király verete) határozta meg. Az általunk ismert református templom ezt követően hamar felépült, hisz a többi, érmével keltezett sírt már elég egyértelműen egy meglévő templom belsejébe ásták.

A templom későbbi átépítését jelzi a templom külső, déli oldalán található, Kónya Sándor nevét hordozó 1694-es építési felirat, amikor a templomot észak és nyugat felé bővítik. Ennek során, vagy azt

III. Zsigmond lengyel király 1614-es verete

nem sokkal követően épülhetett a templom nyugati részén található torony. Újabb jelentősebb építkezés a XVIII. század második felében történt, ekkor kelet felé bővítették a templomot, a déli oldalon pedig egy portikust építettek hozzá.

Annak ellenére, hogy nem sikerült középkori templom nyomait feltárni, mégis joggal feltételezhető, hogy a XVII. században épült református templomtól

vagy temetőkápolna állhatott, mivel egyes temetkezések (szakmai kifejezéssel élve: korábbi sírhorizont) a sokszögzáródású templomot megelőzik, illetve irányuk eltér annak tájolásától.

A feltárás időtartama alatt, valamint azt megelőzően terepbejárásokat végeztünk a parókia kertjében és a falu keleti peremén, melynek folyamán Árpád-kori, valamint késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttük. A településnyomokból számunkra egyértelművé vált, hogy Telekfalva már a XIII-XIV. században létezett. Korabeli egyházának azonosítása további kutatás feladata, ugyanis amennyiben megalapozottnak tartjuk a helyi hagyományt, akkor Telekfalvának Patakfalvával közös temploma a Szent Lőrinc dűlőben – a két falu közti vízválasztón – állt a középkorban. Az eset azért is érdekes, mert a világi és egyházi eredetű, kettős névhasználat sajátos udvarhelyszéki példáját láthatjuk mögötte, amikor egy plébániát 1333-ben *villa Potok*, a következő évben pedig védőszentje, *Sancto Laurentio* név alatt írják a pápai tizedjegyzékekben. Feltárási eredményeink arra utalnak, hogy a késő középkorra Telekfalvának sikerül elérni, hogy halottait a közelben temesse el, és feltételezhető, hogy kápolnát is építenek a falu területén belül. Ezt közvetve az is alátámasztja, hogy a reformáció után Telekfalva még mindig a patakfalvi anyaegyházhoz tartozott, régészetileg feltárt templomának kis méretét talán ez magyarázza, és csak 1760-tól lett önálló egyházközség.

Ásatásaink révén Telekfalva az egyik legjobban kutatott középkori / fejedelemség kori településsé vált régióunkban, és nemcsak helyi szinten, hanem egész Kárpát-medencei viszonylatban olyan egyedi egyházi hagyományok, temetkezési szokások váltak ismertekké, amelyek eddigi tudásunk szerint „telekfalvi” jellegzetességnek mondhatók.

Nyarádi Zsolt – Sófalvi András